

SOMUT KÜLTÜREL MİRASIN TURİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: MARDİN İLİ ÖRNEĞİ

EVALUATION OF TANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN TERMS OF TOURISM: THE CASE OF MARDİN PROVINCE

Doç. Dr. Halil AKMEŞE

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Konya / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0003-4694-2215

Doğan ATAMAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Konya / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-8602-4529

Arş. Gör. Sercan ARAS

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Konya / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0003-0770-3692

ÖZET

Kültürel miras, toplumların değerlerinin varlığının bilinmesi ve sonraki nesillere aktarılması konusunda önemli bir kavram olarak görülmektedir. Kültürel miras somut ve soyut kültürel miraslar olarak sınıflandırılmaktadır. Çalışma, somut kültürel varlıklar temel alınarak hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı Mardin ilindeki somut kültürel mirasın turizm açısından değerlendirilmesi ve ilin turizm çekiciliğine sağlayabileceği katkının ortaya konulmasıdır. Çalışmada Mardin ilinin seçilmesi, bu ilin farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olması ve bunun sonucunda farklı medeniyetlere ait kültürel mirasa sahip olmasıdır. Bu çalışma tarih boyunca birçok medeniyetin kendilerine yurt edindikleri ve bu medeniyetlerin kendilerine has somut kültürel varlıkları oluşturduğu Mardin ilinin kültürel mirasının turizm bağlamında büyük bir öneme sahip olduğunu ortaya koymakta ve Mardin turizminin gelişmesine katkı sağlayabilecek paydaşlara öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, Mardin, Somut kültürel miras

ABSTRACT

Cultural heritage is seen as an important concept in understanding the existence of the values of societies and transferring them to the next generations. Cultural heritage is tangible and intangible are classified as cultural heritage. The study was based on tangible cultural property. The purpose of the study is to evaluate the tangible cultural heritage in the province of mardin from the perspective of tourism and to reveal the contribution that the province can provide to tourism attractiveness. The reason why Mardin is preferred is that many civilizations have hosted this province and as a result, it has many tangible cultural heritages. The study reveals that the cultural heritage of the province of Mardin, where many civilizations are home to them and these civilizations have their own unique cultural assets throughout history, has a great proposition in the tourism context and Mardin presents suggestions to stakeholders that can contribute to the development of tourism.

Keywords: Cultural heritage, Mardin, Tangible cultural heritage

1. GİRİŞ

Turistlerin tarihi yerlere, müzelere, tarihi kalıntılara, fuar ve festivaller gibi kültürel miras özellikleri taşıyan öğelere olan ilgilerinin artması sonucunda kültürel turizm gelişmeye başlamıştır. Kültürel turizmin en önemli öğeleri arasında bulunan yerel halkın yaşam biçimleri, gelenek ve görenekler, festivaller, müzik, eğlence türleri, el sanatları ve yemek türleri gibi öğeler küreselleşen dünyada giderek önem kazanmaya başlamıştır.

İnsanlar tarafından üretilen, geçmişten gelip miras olarak anılan, toplumun tüm değerlerini yansıtan ve geleceğine yön vermek adına ortaya çıkarılan tüm eserler kültürel miras olarak adlandırılır. İnsan eliyle üretilen binalar, tarihi eserler, anıtlar vb. her türlü varlıklar somut kültürel miras olarak ele alınır ve gelecek adına korunması ve muhafaza edilmesi gereken eserlerdir. Kültürel miras eserlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusundaki faaliyetler günümüzde gelişme göstermiş ve sorunlar büyük oranda çözülmüştür. Kültürel miras eserlerinin korunması konusundaki faaliyetler ülkeler arasında değişkenlik gösterilse bile kültürel miras kavramının önemi ülkeler tarafından anlaşılmıştır.

Kültürel miras Ekonomik büyüme, istihdam ve sosyal uyum için yeri doldurulamayacak bilgi ve değerli bir kaynaktır. Bu kaynak, son yıllarda uluslararası toplulukların dikkatini çekmiş olup, somut ve somut olmayan varlıklardan oluşmaktadır. Kültürel miras öğelerinin çürümenin kaçınılmaz kaybının yanında, deprem ve sel gibi doğal afetler de zarar verebilmektedir. Buna ek olarak, hırsızlık, savaş, terör ve barbarlık kültürel mirası kazara veya isteyerek tahrip edilmesine yol açan insan faktörlü zararlardır.

Mardin ili tarihten bu yana birçok millete ev sahipliği yapmıştır. Buraya yerleşen her milletin kendi kültürünü yaşamasından dolayı bu bölgeyi kültürel zenginlik bakımından önemli bir yer haline getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında Mardin ilinde kültürel miras eserlerinin varlığı bir hayli fazladır. UNESCO öncülüğünde gerçekleştirilen faaliyetler kültürel miras olarak kabul edilebilecek varlıklar hem ulusal ve uluslararası boyuta ulaşmış hem de tanınırlığı artırmıştır. Buda kültürel mirasın önemini daha da artmasını sağlamıştır.

Çalışmada, kültür, kültürel miras, somut ve somut olmayan kültürel miras kavramsal olarak açıklanmış ve Mardin ilinin tarihi ve coğrafi özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca, Mardin ilinin kültürel mirası ve ilin somut kültürel miras kategorisinde yer alan en önemli eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Buradan yola çıkarak çalışmada, Mardin ilinin somut kültürel mirasının turizm açısından değerlendirilmesi ve somut kültürel mirasın korunması ile ilgili öneriler sunulması amaçlanmıştır.

2. KÜLTÜREL MİRAS

2.1. Kültür Kavramı

Kültür, genel olarak giyim, konut, siyaset, ekonomi, sanat, sahne sanatları, inanç ve dinler, gelenek ve görenekler dâhil olmak üzere kalıplaşmış bir beyinde yetiştirilen, işlenen ve olgunlaşan bir insan ürünüdür. Bu anlamda kültür, doğada soyut olarak bulunur ve bu nedenle birçok somut olmayan kültür ortadan kaybolabilir, yer değiştirebilir veya başka bir şekle dönüşebilir Kültür dinamiktir. Çevre ve kültür arasındaki bağımlılık, toplulukların çevresel kaynakları kucaklaması ve yaşam kalitesini iyileştirme biçimini etkiler (İto, 2003:1-2).

Kültür, onu sahiplenen topluluğun yanı sıra onunla etkileşime giren diğer toplulukların kendi değerlerine sahip olduğunu ve kabullenmesi durumudur. Bir başka deyişle kültür, kuşaklar boyunca toplumun sahip olduğu yaşam bilgisinin artmasıyla ortaya çıkan ve aynı zamanda bu yaşantının devam edilmesine yardımcı olan ve toplumların yaşam biçimlerini, değer yargılarını ve çeşitli eğilimlerini biçimlendiren yegâne unsurdur (Avcıkurt, 2003: 92).

Kültür, insanların varlığını devam ettirebilmesi için meydana getirdiği yaşam şekillerinin bütünüdür. Kültür bir toplumun sadece yaşam şeklini değil aynı zamanda toplumun dini olgularını da kapsar. Kültür insanların düşüncelerini, davranışlarını, hayat tarzını, meydana getirdiği sanat eserlerini ve bu süreçler sonucunda oluşan binalar, el sanatları, gelenek ve göreneklere kapsamaktadır (Emekli, 2016: 53; Bayazit, Ceylan ve Saylan, 2012: 901).

2.2. Kültürel Miras

Kültürel miras, sosyal ve toplumsal refahın önemli bir parçasıdır. Ulusal hükümetler ve Avrupa kurumları giderek kültürel mirasın değerini tanımaktadır. Bu nedenle kültürel miras çeşitli olguları bir araya getiren ve giderek genişleyen bir kavram haline gelmiştir. Mirasın kısmen kapsamlı olması nedeniyle birçok insanın aidiyet duygusu ve kültürel kimliği açısından tanınması için çok önemlidir. Mirasın yapısı, kasaba ve şehirlerin kültür mirasının önemli bir parçasıdır. Bununla birlikte mirasın tanımları geleneksel mimari ve tarihsel değerler kavramlarına eşdeğerdir (Tweed ve Sutherland, 2007: 62-63). Miras dâhilinde, kültürel varlıklar somut olanlar (binalar, yapılar, kültürel eserler ve resimler, heykeller vb.) somut olmayanlar (fikirler, değerler, inançlar, gelenek ve görenekler, edebiyat, müzik) örnek gösterilebilir (Barrere, 2016: 89). Kültürel değerler yalnızca turist tarafından değil, aynı zamanda yerel halk tarafından deneyimlenecek ve tadını çıkaracak ekonomik, sosyal ve çevresel etkilere neden olabilecek bir çeşit bölgesel sermaye veya gelişim kaynağı olarak tanımlanmaktadır (Petronela, 2016: 732).

Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü (ICOMOS, Ekim:1999) ise mirası, doğal ve kültürel çevrenin tümünü içine alan (peyzajlar, tarihi yapılar, mimari eserler, gelenekler vb.) bir kavram olarak tanımlamaktadır.

Kültürel miras, yakın geçmişteki ve günümüzdeki bir halkın varlığının yaratıcı simgesidir. Kültürel miras bize her bir ülkenin ve o ülke halklarının gelenekleri, görenekleri ve inançları hakkında bilgi verir. Kültürel miras kelimesi literatürde son on yıldır gelişme göstermiştir. Daha önce sadece sanatsal ve tarihsel yapıları kapsarken günümüzde ise daha yaygın biçimde insanlar için önemli olan her şeyi kapsamaktadır. Ayrıca şunda kültürel miras kelimesi hem doğal hem de kültürel anlamını taşımaktadır. Tablo 1’de kültürel miras sınıflandırılması gösterilmiştir (Aslan ve Ardemagni, 2006: 7-9).

Tablo:1 Kültürel mirasın sınıflandırılması

KÜLTÜREL MİRAS		DOĞAL MİRAS
Somut Kültürel Miras		Somut ve Taşınmaz
Taşınmaz	Taşınır	
Mimari eserler Abideler(anıtlar) Arkeolojik alanlar Tarihi yerler Binalar Kültürel manzaralar Tarihi park ve bahçeler Botanik bahçeleri vb.	Müze koleksiyonları Kütüphaneler Arşivler	Müzik Edebiyat Tiyatro Dans Sözlü gelenekler Gelenek ve görenekler Sosyal uygulamalar Dini törenler El sanatları vb.
		Doğal manzaralar Bilimsel ve estetik değere sahip jeolojik ve fiziksel oluşumlar Doğal park alanları

Kaynak: Aslan ve Ardemagni, 2006: 9

2.3. Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras

Kültürel miras somut ve somut olmayan kültürel miras olarak ikiye ayrılır. Birincisi anıtlar, yapılar, heykeller, resim vb. gibi somut mirası içerir. İkincisi dans, tiyatro, müzik, törenler, geleneksel performanslar gibi somut olmayan mirası içerir. Somut miras taşınabilen (bir yerden bir yere kolayca taşınabilir) ve taşınmaz mirası (taşınamayan, yerinden kaldırılamayan yani binalar, tarihi alanlar) içerir. Kültürel miras somut ve somut olmayan yönü ile onu üreten toplumun kültürel değerleriyle bağlantılı olması gerekir (Aslan ve Ardemagni, 2006: 9)

İkinci dünya savaşından bu yana, UNESCO taşınmaz ve taşınabilir olan somut miras ile başlayıp, doğal mirasa ve son olarak da somut olmayan mirası destekleyen dünya mirasını genişletmiştir. Daha önce folklor olarak adlandırılan somut olmayan miras son 10 yıldır gelişerek literatürde önemli bir kavram haline gelmiştir. Bu kavram kaybolan geleneklerin kaydını belgelemek ve korumak için desteklenmiştir. Kültürel geleneği destekleyerek ve onun yok olmasının önüne geçebilecek çalışmalar yapılmıştır. Buna karşın somut olmayan miras, somut miras gibi kültürel, doğal miras gibi canlıdır. UNESCO’nun görevi sadece somut olmayan kültürel miras eserlerini toplamak değil hem somut varlıkları hem de doğal varlıkları ele almaktır. UNESCO somut olmayan kültürel mirası geleneksel, halka özgü ya da halk kültürü

olan bir topluluktan köken alan ve geleneğe dayanan tüm eserler olarak tanımlamıştır. Bu eserler sözlü ve davranışlar ile iletilir, bir süre sonra değişikliğe uğrayabilir ya da yeniden yaratılabilir. Bunlara kültürün somut olmayan mirasını kapsayan örnekler verilebilir; sözlü gelenekler, dini törenler, müzik, dans, festivaller, mutfak sanatı, yaşam alanları, el sanatları vb. (Kirshenblatt-Gimblett, 2004: 52-53)

Türkiye mimari mirası koruma (ICOMOS, 2013) bildirdiğinde Somut ve somut olmayan kültürel miras; tarihsel, estetik, sanatsal, sosyal, ekonomik, dini, manevi ve hatta politik değerleri de kapsayan bir kavram olarak açıklanmıştır. Tükenebilir, tamamen ortadan kaldırılabilir bir olgu olan kültürel mirasın toplum için önemli bir değere sahip olan “emanet” kavramıyla özdeşleştirilerek içerdiği tüm değerleriyle birlikte gelecek nesillere aktarılması toplumsal bir sorumluluktur.

Aynı zamanda “yaşayan miras” olarak da adlandırılan somut olmayan kültürel miras; topluluklar tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan uygulamaları, temsilleri, ifadeleri, bilgiyi ve becerileri içermektedir. UNESCO 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi; bu kırılgan mirasın korunmasını, canlılığının güvence altına alınması ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlama potansiyelinden faydalanılmasını temin etmeyi amaçlamaktadır (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu).

Somut olmayan kültürel miras unsurları ulusal miras turizmi bağlamında bir ulusa duygusal bağlanmayı kolaylaştırmada büyük önem taşır (Petronela, 2016: 735).

3. MARDİN’İN COĞRAFI YERİ

Türkiye’nin güneydoğusunda yer alan Mardin Dicle ve Fırat nehirleri ile sınırlandırılan Mezopotamya’nın kuzeyinde ve eski ismi ile Tur Abdin (Mardin, Hasankeyf, Cizre ve Nusaybin yerleşimleri arasında kalan bölge) olarak adlandırılan bölgenin batısında konumlanmıştır. Mardin’in eski yerleşimi yüksek bir plato üzerinde, Mezopotamya ovasına hâkim bir pozisyonda yer alır. Bu yerleşim, yüksek bir yamacın tepesinde kurulan kale ve yamacın güney eteklerinde kurulan daha büyük bir yerleşmeden oluşur. İklimi üzerinde kuzeydeki yüksek dağlar etkili olmakla birlikte, bölgede kış döneminde oluşan yüksek basınç alanı, kış aylarının soğuk geçmesine neden olmaktadır. Bir yandan güneydeki çöl ikliminin etkisi altında bulunması, bir yandan da kuzeydeki yüksek dağların, kuzeyden gelecek olan serin hava kütlelerin gelişini engellemesi üzerine ilin genelinde yazlar çok sıcak geçer ve karasal ikliminin tipik özelliği görülür (Ayan, 2012: 12; Bekleyen, Dalkılıç ve Özen, 2014: 29).

Mardin ilinin yüzölçümü 8 858 km²’dir. Mardin ilinde yükselti bazı kesimlerde 1 000 m üzerine çıkar. İl alanında doğu – batı istikametinde uzanan dağlar Diyarbakır Havzası ile Suriye Çölü arasında basamaklarla yükselen bir eşik oluşturur. Suriye Çölüne egemen bir konumu olan Mardin Dağları, Mardin Ovasından yaklaşık 600 metre yükseklikte çok geniş bir kütle oluşturur. Sıranın bazı kesitlerinde yükselti 1.000 metre üzerine çıkar. Bu yükseltilerin bazıları, Dilek Dağı, (1.231 m.) Ziyaret Tepe (1.160 m.) Kalınca Tepe (1.134 m.) ve Alem Dağı (1.041 m.)’dir. Dağlar genellikle çıplaktır. Büyük bölümü kalkerli olduğundan çatlaklar ve yarıklar oluşmuştur. Yüzey suları çatlaklardan dibe çekilmekte ve ovalara yakın platolarda yüzeye çıkmaktadır. Killi ve kireçli yapılı topraklarda Mardin, Mazıdağı, Derik, Midyat, Savur ve Nusaybin’in yükseklerinde meşe ağaçlarına rastlanır. Dağların kalkerli kesimleri hızla aşınarak platolara dönüşmüştür. Bu platolar yer yer yüzeye çıkan lavlarla kaplıdır (Seçilmiş Göstergelerle Mardin TUİK, 2013: 12, Mardin Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2011: 19).

4. MARDİN TARİHİ

Çoğu kaynaklarda Mardin’in yerine “Merdin” ismi kullanılmaktadır. Merdin adı “Kaleler” anlamına gelmektedir. Kentte birçok kalenin varlığı, bu şekilde isimlendirilmesine neden olmuştur. Mardin’in kale kavramlarıyla adının bu kadar sık geçmesinin en önemli nedeni de birbirini koruyup kollayan doğal savunma ve gözetleme görevini üstlenen korunaklı yapıların varlığındandır. Mardin’in ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Eski Yakın Doğu tarihine göre; şehrin kuruluşu Subarilere dayanmaktadır. MÖ.4500’den itibaren yöreye Subariler, Hurriler, Sümerler, Akadlar, Mitanniler, Hititler, Asurlular, İskitler, Babiller, Persler, Makedonyalılar, Abbasiler, Romalılar, Bizanslılar, Araplar, Selçuklular, Artuklular ve Osmanlılar egemen olmuşlardır. Artuklular zamanında kent büyük bir imar görmüş, gelişmiştir (Mardin çevre durum raporu, 2011: 16).

Pek çok uygarlığa ev sahipliği yapan Mardin, asırlar boyunca topraklarında yaşayan medeniyetlerin bırakmış oldukları eserlerle, zengin birikimini günümüze kadar getirmeyi başarmış ender

kentlerimizden bir tanesidir. Mardin, stratejik konumu, kültürel zenginliği açısından Ön Asya coğrafyası içinde gerçek Mezopotamya geleneklerinin temsil edildiği kuzeyde en uç bölgedir. Mimari, etnografik, arkeolojik, tarihi ve görsel değerleri ile zamanın durduğu izlenimini veren Venedik ve Kudüs'ten sonra tümüyle kültürel miras kabul edilen, dünyanın yaşanır üç sit kentinden biridir (Gündüz, 2011: 80).

Türkiye'de eski varlığını muhafaza eden nadir kentlerden birisi olup taşların inançla şekil aldığı, inançların adeta sırt sırta vererek yükseldiği, kültür, sanat ve medeniyetlerin bulunduğu, bir dünya kentidir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan bu şehir, Yukarı Dicle havzasını el-Cezire ovasına bağlayan, İran, Azerbaycan ve Anadolu'dan gelip Suriye, el-Cezire ve Irak'a giden yollar üzerinde denizden 1000-1100 metre yükseklikte kurulmuştur. Toros Dağlarının son yamacında kurulan Mardin, hemen aşağısında tüm haşmetiyle uzanan sıcak Mezopotamya ovasına tepeden bakmaktadır. El-Cezire, Dicle ile Fırat arasındaki Mezopotamya'nın yukarı bölgesini ifade etmektedir. Arap kaynaklarında Bereketli Hilal olarak bilinen iki nehir arasındaki bu verimli ovanın merkezinde, doğal kale şeklindeki bir dağın tepesinde kurulmuş olan Mardin, yukarı Mezopotamya'nın en korunaklı şehirlerinden birisi olmuştur. El-Cezire'nin Diyarbakır bölgesinde yer alan şehrin ne zaman ve nasıl kurulduğu hakkında kesin bilgi yoktur. Mardin adı Süryanice kaynaklarda Marde, Arapça kaynaklarda Maridin şeklinde kaydedilir. Şehir ticari ve askeri bakımdan önemli bir konuma sahip olmasına rağmen adına İlkçağ kaynaklarında rastlanmamaktadır. Mardin ismi ilk olarak IV. yüzyılda Romalı Tarihçi Ammianus Marcellinus tarafından kullanılmıştır (Kopar, 2006: 218).

Mardin, insanlık tarihinde tarımın ve yerleşik hayatın başladığı Mezopotamya'nın kuzey sınırındır; İranlı Pers ve Sasanilerin temsil ettiği Doğu uygarlıkları ile Roma-Bizans'ın temsil ettiği Batı uygarlıklarının uzun yıllar temas ve mücadele ettiği bir sınır olmuştur. Doğu'nun büyük istilacı güçlerini (Moğollar ve Timur) görmüş ve Anadolu'daki ilk Türkmen hanedanlıklarından bir olan Artuklulara yüzyıllarca başkentlik yapmıştır (Şimşek, 2014: 416).

5. MARDİNİN KÜLTÜREL MİRASI

Mardin, Verimli Hilal ve medeniyetlerin beşiği diye anılan yukarı Mezopotamya bölgesinde yer almaktadır. Bu bölge eski çağlardan süregelen, birçok milletin istilasına uğramıştır. Sümerler, Asurlar, Huriler, Aramiler, Hititler, Urartular, İskitler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Selevkoslar, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar, Osmanlılar gibi tarih içinde değişik kültürler burada hüküm sürmüş ve burayı kendilerine yurt edinmişlerdir. Bölgenin verimli hilal olarak anılan alanın içinde yer alması ve bu sayede verimli topraklara sahip olması, önemli ticaret yollarının buradan geçmesi ve stratejik olarak savunmaya elverişli bir konuma sahip olmasından dolayı birçok medeniyetin buraya yerleşmesine neden olmuştur. Sünniler, Şiiiler, Ermeniler, Hıristiyanları, Yakubiler, Şemsiler, Gebler, Yezidiler, Araplar, Türkler, Kürtler, Mahalmiler gibi çok farklı etnik ve dini yapıları barındırmış bu da Mardin ilinin kültür yapısının şekillenmesine önemli katkıda bulunulmuştur (Günel, 2006: 39; Acar, 2016: 15).

Mardin bölgesi Hurrilerden itibaren birçok medeniyetin etkisi altında kalmıştır. M.Ö. 11. yüzyılda başlayan "Ârâmi" göçleri Güneydoğu Anadolu gibi Mardin'de de kültürel değişmelere sebep olmuştur. Romalıların hâkim olduğu devirde Hıristiyanlık yayılmaya başlayınca "Ârâmi"ler Hıristiyan olmuşlar ve putperest Ârâmilerden ayırmak için kendilerine "Süryani" demişlerdir. M.S. 4. asırda Mardin Süryânîliğin önemli bir merkezi olmuştur. Süryaniler Mardin'de meşhur Deyrulzafaran Kilisesi'ni kurmuşlardır. Yedinci yüzyılda Mardin İslâm ordularınca fethedilmiştir. Müslüman Araplar 1040 senesinde Mardin'e tamamen hâkim olmuşlardır. On ikinci yüzyılın başından itibaren Oğuz Türklerinin Kayı aşiretinden olan Artuklular bu bölgeye hâkim oldular. Göçebe Türkmenler de Artuklulara bağlı olarak bölgeye yerleşince Türkler çoğunluk sağladılar. 1517'de Yavuz Sultan Selim Han bu bölgeyi Osmanlı Devletine kattı (www.meleklermekani.com).

5.1. Mardin Ulu Camii

Artuklu Dönemi mimari örneklerinden, dilimli kubbesi ve minaresiyle Mardin'in sembolü olan Mardin Ulu Camii ilk olarak iki minareli inşa edilmiştir. Caminin bugün mevcut olan tek minaresinin kare kaidesindeki yazıt, yapım tarihini 1176 olarak vermektedir, fakat bugünkü minare 1888/1889 yıllarında yeni ve elektik bir üslupla yapılmıştır. Bazı Süryani yazarlar kiliseden çevrildiğini söylerler. Yapı kiliseden çevrilmemiş olsa bile, yerinde eski bir kilisenin bulunması muhtemeldir (Türkiye kültür portalı,16.11.2017). Mardin'in en eski camisi olan Ulu Camii'nin 11. yy'da Selçuklular tarafından

kurulduğu, Artuklu Dönemi'nde bugünkü şeklini aldığı düşünülmektedir. Minaresi Artuklu Hükümdarı Necmeddin İlgazi zamanında inşa edilmiştir (Babat, 2006: 238-239).

Erken dönemde özellikle güneydoğuda meydana çıkan, mihrap önü kubbeli enine gelişen cami plan ve formunun çok önemli bir örneğidir. Yapının malzemesi düzgün kesme taştır. Ulu Cami'nin kubbesi dıştan yivleme tekniğiyle yapılmıştır. İlk olarak bu binada kullanılmış ve sonları Mardin'de gelenek halini almıştır ki bazı geç dönem Artuklu yapılarında karakteristiktir. Caminin dikdörtgen avlusu kuzeyinde kalır. Avlunun güneyinde mihrap duvarına paralel, beşik tonozlu üç neften oluşan, mihrap duvarına yakın iki nefin kubbe ile kesildiği, enine gelişmiş, mihrap önü kubbeli bir şema görülür. Bu şema, aynı zamanda, çevredeki birçok yapı tarafından taklit edilmiş bir modeldir (Türkiye kültür portalı, 16.11.2017).

5.2. Mardin Kalesi

Mardin kalesinin bir diğer ismi kartal yuvasıdır. İlk yerleşim yerlerinde biri olduğu düşünülen bu kale tarihte, şahika kalesi, mar-din kalesi, şahin kalesi, dağ kalesi ve karga kalesi gibi isimlerle anılmıştır. Mardin kalesi, X. yy'de Hamdaniler tarafından yaptırıldığı sanılmakla birlikte çeşitli dönemlerde birçok defa tamir edilmiş, yıkılmış ve yeniden restore edilmiştir. Kalenin yüksekliği doğu yönünde 1200 m, batı yönünde ise 1180 m'dir. Genişliği de 30 m ile 150 m arasında değişmektedir. Evliya Çelebi, Katip Çelebi ve İbn batuta'nın eserlerine konu olan Mardin kalesi tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır (Acar, 2016: 6; Ayan, 2012: 19-20).

Evliya Çelebi seyahatnamesinde, Mardin Kalesi hakkında ayrıntılı olarak bilgi verirken kaleye olan hayranlığını "onu anlatmada kelimeler kifayetsiz kalır, mürekkep yetmez, dünya üzerinde meşhur pek çok kale gördüğünü ancak hiçbiri Mardin kalesi kadar olamaz onun eşi ve benzeri yoktur" sözleriyle belirtmiştir. O, bu kale için "o derece yüksektir ki, en yüksek yerinde bulunan yapıların burç ve kuleleri samanyolu gibi mavi bulutlara erişir" der (Akt. Gürhan, 2015: 223).

5.3. Dara Antik Kenti

Dara, M.S. 505-507 yıllarında Roma imparatoru Anastasius tarafından imparatorluğun doğu sınırını Sasanilere karşı korumak için bir tampon bölge olarak kurulmuştur. Dara antik kenti, kurucusunun adıyla "Dara- Anastasiopolis olarak anılmaktadır. 1. Anastasius döneminde kente metropolis statüsü verilmiş ve Mezopotamya bölgesinin yönetim merkezi haline getirilmiştir (Aslan ve Can, 2017: 1065).

İmparator Justinianus(527-565) zamanında İran saldırılarından korunmak için inşa faaliyetlerinin başlatıldığı anlaşılan Dara kentinin birçok yeri tekrardan imardan geçilmiş, küçük kaleler yapılmış ve bu inşa faaliyetleri sırasında suyla ilgili sarnıçlar da yaptırılmıştır (www.mardinmuzesi.gov.tr/).

Dara, M.S. 530 yılında Sasani güçleri tarafından kuşatılmış ancak ele geçirilememiştir. Sonraki yıllarda Sasani ve Bizans orduları tarafından ele geçirilmiş ve sık sık el değiştirmiştir. Daha sonra (M.S. 639) Arapların eline geçmiş ve bu süre zarfında askeri önemi azalmıştır. 13. yüzyıl ortalarına kadar dini bir merkez olarak varlığını sürdüren DARA antik kenti, bu tarihten sonra eski önemini kaybederek küçülmüş ve kırsal bir yerleşim haline gelmiştir (Aslan ve Can, 2017: 1065).

Ayrıca Procopius'a göre DARA antik kentinin içinde dini yapılar, 2 tane kilise, halk hamamları, Pazar, sarnıçlar, depo ve Anastasius'un heykelini bulunmaktadır ve günümüzde bu yapıların bir kısmını hala görmek mümkündür (www.mardinmuzesi.gov.tr/).

5.4. Deyrulzafaran Manastırı

Mardin ilinin 4 Km. doğusunda yer alan Deyrulzafaran Manastırı Yukarı Mezopotamya'ya bakan görkemli yamaçlarda bulunmaktadır. 4. Yüzyılda inşa edilip bu dönemde güneş tapınağı, daha sonra Romalılar bölgeye hâkim olunca kale olarak kullanılmıştır. Romalılar bu bölgeden çekilince Aziz Şeymun buraya Süryani patriğinin önemli kişilerinin kemiklerini getirerek manastıra dönüştürmüştür. Bu manastırın Süryaniler için önemi içinde 52 Süryani patriğinin mezarının olmasıdır. 5. Yüzyıldan itibaren manastıra çeşitli ilaveler yapılarak ancak 18.yüzyılda bugünkü haline gelmiştir. 15. Yüzyıldan sonra da Manastır'ın etrafında yetişen zafaran (safran) bitkisinden dolayı Manastır, Deyrulzafaran (Safran Manastırı) adı ile anılmaya başlandı (Güven, 2006: 262).

Manastırda göze çarpan en önemli özellik tavan yapısıdır. Tavanı oluşturan taşlar 20.0,5 metre ebatlarda 13 sıra halinde ve aralarında herhangi bir harç olmaksızın birbirine kenetlenmiş halde duran geometrik yapıdadır. Manastırın ilgi çekici kiliseleri, kubbe ve sütunları, ahşap el işlemeli kapılarıyla geçmişin en güzel mimari örnekleriyle süryanilerin dini ve tarihi değerlerini halen dünya genelinde korumaktadır (Mardin çevre durum raporu, 2011: 94).

5.5. Kasimiye Medresesi

Artuklu Dönemi'nin sonlarında yapımına başlanmış ancak dönemin siyasi sorunları nedeniyle Akkoyunlular dönemine kadar inşası devam eden medrese 1469 yılında Akkoyunlu Hükümdarının oğlu Kasım Patışah tarafından inşa edilmiştir. Bu nedenle Sultan Kasım adıyla anılmaktadır. Medrese, Tuğlu tonozlu revaklar ve yanlara doğru derin tonozlarla genişletilmiş tromp kubbeli Camii, revaklı avluda, büyük eyvanın sesebilleri kanallarla ortadaki havuza bağlanmıştır. İki teras üzerinde iki katlı medrese cami ve türbe ile birlikte külliye şeklinde olup Mardin'in en büyük yapılarındandır. (Mardin çevre durum raporu, 2011: 96; Babat, 2006: 237-238).

5.6. Meryem Ana Kilisesi ve Patrikhane

1860 yılında Patrik Antuan Semheri tarafından yaptırılan ve akustik bir ses düzenine sahip olan kilisede, patriğin oturma yeri ile İncil vaaz yeri üzüm salkımlı motiflerinin ahşap el işçiliği ile süslenmiştir. Patrikhane, 1895 yılında inşa ettirilmiştir. 1988 yılında Kültür Bakanlığı'na devredilen Patrikhane, restore edilerek 1995 yılından itibaren müze olarak kullanılmaya başlanmıştır. Eski Patrikhane binasının bir kısmı, 1914 1915 yıllarında yapılan genişletme çalışmalarında yıkılmıştır (Güven, 2006: 263; Mardin çevre durum raporu, 2011: 93).

5.7. Zinciriye Medresesi

1385 yılında Melik Salih tarafından yaptırılmıştır. Medresenin girişindeki taş işlemler dikkat çekicidir. İki katlı, avlu, cami ve türbeden oluşan yapı dikdörtgen ve geniş bir alanda kesme taştan yapılmış işçiliği ile dilimli kubbeleri uzaktan dikkat çekmektedir. Medresede Sultan İsa Türbesi ve birçok eski kitabeler mevcuttur. Medresenin yüksekte kurulmuş olmasının amacı, rasathane olarak kullanılmasındandır. Mihrapta kullanılan (Obsidyen) adında taşta ışık vurunca bir renk cümbüşü ortaya çıkar. Medrese müze olarak da kullanılmıştır (Babat, 2006: 236; Mardin çevre durum raporu, 2011: 96).

6. MARDİN TURİZMİ

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Mardin kentinin tarımın doğduğu bereketli topraklar olarak adlandırılan bölgenin içinde yer almaktadır. Bereketli hilal olarak bilinen bu gölgede geçmişten bugüne Araplar, Türkler, Kürtler, Yezidiler, Ermeniler ve Süryanilerden oluşan birden çok millete yurt olmuştur. Bundan dolayı kültürel çeşitliliğin fazla olduğu ve halen eski tarihi özelliklerini koruyup adeta yaşayan bir müze olarak varlığını sürdüren Mardin ilinde 4 kentsel sit alanı, 133 arkeolojik sit alanı, 1161 taşınmaz kültürel varlık bulunmaktadır (Gürbüz, Serçek ve Toprak, 2017: 126).

Tarihi kervan yolları üzerinde olması, ele geçirilmesi zor doğal kayalıklar üzerinde kurulmuş bir kaleye varlığı gibi nedenlerden dolayı tarihi geçmişini koruyan bir kent olan Mardin'in, önemi yeni yeni anlaşılmaya başlanmıştır. Öneminin anlaşılmaya başlanmasıyla birlikte kültür turistlerine sunulabilecek önemli bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Zengin tarihi miras sayesinde, şehrin dini tesis alanlarının toplam şehirselle alan içindeki oranı %2.21 olarak belirtilmektedir. Bu oran ile Mardin, Manisa'dan sonra Türkiye'de dini tesislerin en fazla alan kapladığı ikinci şehir durumundadır. %0,79 olan Türkiye ortalamasının üstünde yer alan Mardin daha da önemli bir yer haline gelmektedir. Bu nedenden dolayı sahip olduğu bu kültürel miras potansiyeli, şehrin tarihi kısmı, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 1974 yılında kentsel SİT alanı olarak koruma altına alınmıştır (Toprak, 2014: 4).

Kültür turizmi açısından çok önemli bir yere sahip olan Mardin ilinde 2017 yılı itibarıyla toplamda 3938 yatak kapasiteli 20 turizm işletme belgeli ve 22 belediye belgeli otel bulunmaktadır (Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018).

Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünden alınan verilere göre aşağıdaki tabloda 2008-2017 yılları arasında Mardin ilinde konaklayan yerli ve yabancı turist sayıları gösterilmiştir.

Tablo:2 2008-2017 Yılları Arasında Konaklayan Yerli ve Yabancı Turist Sayıları

Yıllar	Yerli	Yabancı	Toplam
2008	70.216	8.151	78.367
2009	64.735	6.811	71.546
2010	100.320	9.608	109.928
2011	125.598	9.719	135.317
2012	126.698	11.380	138.073
2013	172.859	16.589	189.448
2014	202.907	18.323	221.230
2015	146.301	14.761	161.062
2016	107.959	5.603	113.559
2017	215.269	16.066	231.335

Kaynak: Mardin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültürel miras varlıkları geçmişte yaşamış olan toplumların gelenekleri ve yaşam tarzları hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Kültürel miras varlıkları aynı zamanda toplumların geleceğine yön veren eserlerdir. Bu varlıkların doğal yapısı kötü hava koşulları ya da bilinçsiz tahribat yüzünden bozulabilir. Kültürel miraslar turizm potansiyeli açısından ülkelere olumlu bir gelir kaynağı sağlamaktadır. Bu sebeplerden dolayı kültürel varlıkların korunması ve gelecek nesillere aktarılması büyük önem taşımaktadır.

Son yıllarda kültürel mirasın korunması yolunda ülkeden ülkeye değişmekle birlikte çeşitli çalışmalar ve yasal düzenlemeler gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda miras olarak kabul edilen kültürel varlıkların korunması birçok kuruluşun da gündeminde yer almaktadır. Uluslararası düzenlemelerle kültürel mirasın korunması konusunda UNESCO uzun yıllardan beri çeşitli çalışmalar yürütmektedir.

Toplum ve ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesinde kültürel turizmin yeri oldukça fazladır. Kültürel turizm ile birlikte ülke turizmi sadece yaz turizmi olmaktan çıkıp tüm yıla yayılmaktadır. Bu da turizmin yıl içerisinde sadece yaz aylarında ve kıyı bölgelerinde yoğunlaşmasını önleyecektir.

Mardin bölgesinde farklı dinlere ait yapıların olması buraya tarih boyunca farklı dine mensup olan toplumların bölgeye hâkim olmasındandır. Günümüzde bazı kültürel miras varlıkları halen önemini korumaktadır. Mardin'in turistler tarafından tercih edilmesindeki en önemli etken farklı inançların sembelleri olan kilise, manastır ve camilerin bir arada olması ve bu farklı inançlara sahip insanların beraber hoşgörü içinde yaşamalarıdır (Aşkın, 2006: 251).

Kültürel varlıkların korunması ve gelecek nesillere aktarımıyla ilgili kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanması bilinçli bir turizm politikası ve doğru yapılanma ile gerçekleşebilir. Bilinçli bir turizm politikasının başarılı olması için bilinçli bireylerin yetiştirilmesi gerekir. Somut kültürel miras varlıkların korunmasına yönelik bilinçli bireylerin yetiştirilmesinde eğitime önem verilmesi gerektiği önerilmektedir.

Buradan yola çıkarak Mardin ilindeki yerel halkın turizme yönelik bilgilerinin yetersiz olması bölgede kültürel turizmin gelişmesine olumsuzluklara sebebiyet verebilmektedir. Bu konudaki olumsuzlukları gidermek için yetkililerin doğru planlama ve uygulamalar yaparak turizm olgusunu yerel halka en iyi şekilde aşılması gerekmektedir.

Yerel yönetimler de ilin üst yapısını kültürel bağlamda kullanılabilir duruma getirebilmesi için bölgenin kentsel dokusunu bozmadan ildeki mevcut yapılara göre restorasyon çalışmaları yapıp kültürel turizm olarak kullanılabilir duruma getirilebilir.

Hediyelik eşya ve el sanatları gibi sektörlerin gelişmelerinin sağlanmasıyla Mardin ilinin turizm gelirlerine katkı sağlayacağı ve yerel halkın da istihdama katılımıyla bölgenin kalkınmasında olumlu etki yaratacağı söylenebilir.

Mardin ilinde çekilen filmler ilin tanıtımı açısından önemli bir etken oluşturmaktadır. İlin tanıtımına yönelik filmlerin artması buranın turizm açısından gelişmesine olumlu katkı sağlanabilir.

Günümüzde internetin yaygınlaşmasından dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığını ilin kültür tanıtımını iyi yapması gerekir. Yapılacak çok iyi tanıtımlar ilin kültürel miras turizmine katkı sağlayacağı söylenebilir. Ayrıca, Kültürel turizmin canlanması adına Mardin ilinde ulusal ve uluslararası festivaller, farklı inançlara ait olan özel günler ve konferansların düzenlenmesi hem ilin ulusal ve uluslararası boyutta tanınırlığını artırabilir hem de bölgede kültürel turizmin gelişmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2016). Mardin Tarihi Bibliyografyası. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bilecik.
- Aslan, E. H., & Can, C. (2006). Arkeolojik ve Kırsal Mimari Miras Birlikteliğinin Korunabilirliği: Oğuz/Dara Antik Kenti Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(62), 1063-1080.
- Aslan, Z., & Ardemagni, M. (2006). Introducing young people to the protection of heritage sites and historic sites. Retrieved, september, 12, 2013.
- Aşkın, S. (2006). Mardin ilinin ekonomik kalkınma ve verimliliğine turizm sektörünün etkisi. Fırat'tan Volga'ya Medeniyetler Köprüsü. *Adıyaman Üniversitesi Yayınları*, (13), 250-265.
- Avcıkurt, C. (2003). *Turizm sosyolojisi: turist-yerel halk etkileşimi*. Detay Yayıncılık.
- Ayan, A. Ü. (2012). Mardin folkloru. Yayınlanmış Doktora Tezi, Selçuk üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Babat, D. (2006). Mardin'in turistik mekanları. Fırat'tan Volga'ya Medeniyetler Köprüsü. *Adıyaman Üniversitesi Yayınları*, (13), 231-248.
- Bayazıt, M., Ceylan, U., & Saylan, U. (2012). Geleneksel El Sanatlarının Bölge Turizmine Etkisi: Güneydoğu Anadolu Bölgesi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 899-908.
- Barrère, C. (2016). Cultural heritages: from official to informal. *City, culture and society*, 7(2), 87-94.
- Bekleyen, A., Dalkılıç, N., & Özen, N. (2014). Geleneksel mardin evi'nin mekânsal ve ısısal konfor özellikleri. *Tübav bilim dergisi*, 7(4), 28-44.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: kültürel turizm. *Ege coğrafya dergisi*, 15(1-2).
- Günel, V. (2006). Mardin İlinde Kültürel Çekicilikler ve Turizm Amaçlı Kullanım Olanakları. Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gündüz, E. (2011). Tarihi kentin çevresel kapasite yöntemiyle korunması ve geliştirilmesi; mardin örneği, yayınlanmamış doktora tezi, selçuk üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Gürbüz, S., Serçek, G. Ö., & Toprak, L. (2017). Mardin'in UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağında "Gastronomi Kenti" Olabilirliğine. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 124, 136.
- Gürhan, V. (2015). XVIII. Yüzyılda mardin kalesi üzerine bazı tespitler. *E-şarkiyat ilmi araştırmaları dergisi*, 7(2).
- Güven, M. (2006) Gökkuşuğu kent: Mardin. Fırat'tan Volga'ya Medeniyetler Köprüsü. *Adıyaman Üniversitesi Yayınları*, (13), 255-264
- http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf, (Erişim Tarihi: 15.11.2017)
- http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0473172001407841550.pdf, (Erişim Tarihi: 15.11.2017)
- <http://www.unesco.org.tr/?page=11:129:5:turkce>, (Erişim Tarihi: 15.11.2017)
- http://www.csb.gov.tr/db/ced/editedosya/mardin_icdr2011.pdf, (Erişim Tarihi: 16.11.2017)
- <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/gezilecekyer/ulu-cami104232>, (Erişim Tarihi: 16.11.2017)

- <https://www.meleklermekani.com/threads/mardin-hakkinda-hersey.149892/>, (Erişim Tarihi: 17.11.2017)
- <http://www.mardinkulturturizm.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 17.11.2017)
- <http://www.mardinmuzesi.gov.tr/mardinmuzesi/detay.asp?id=79&kategori=kazilar>, (Erişim Tarihi: 17.11.2017)
- <http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/MARDIN.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.11.2017)
- Ito, Nobuo. (2003). Intangible Cultural Heritage Involved in Tangible Cultural Heritage. Paper presented at the ICOMOS 14th General Assembly and Scientific Symposium Place, Memory, Meaning: Preserving Intangible Values in Monuments and Sites, Victoria Falls, Zimbabwe, 27-31 October.
- Kirshenblatt-Gimblett, B. (2004). Intangible heritage as metacultural production. *Museum international*, 56(1-2), 52-65.
- Kopar, M. C. (2006). Geçmişten günümüze hoşgörü şehri mardin. Fırat'tan volga'ya Volga'ya Medeniyetler Köprüsü. Adıyaman Üniversitesi Yayınları, (13), 216-226
- Petronela, T. (2016). The importance of the intangible cultural heritage in the economy. *Procedia economics and finance*, 39, 731-736.
- Şimşek, N. (2014). Mardin geleneksel konutlarında değişim. *Elektronik sosyal bilimler dergisi*, 49(49).
- Toprak, L. (2014). Mardin ilinin turizm sektör analizi. *ResearchGate*, Mayıs 2014.
- Tweed, C., & Sutherland, M. (2007). Built cultural heritage and sustainable urban development. *Landscape and urban planning*, 83(1), 62-69.